

Α. ΗΡΑΚΛΕΙΤΟΣ

Ο ΕΙΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΟΣ ΚΟΣΜΟΣ Ο ΘΕΙΟΣ ΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΤΟΥ ΩΣΤΟ ΥΠΕΡΒΑΤΙΚΟΝ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

Ὁ ΗΡΑΚΛΕΙΤΟΣ (π. 535 — 475 π.Χ). ¹ διδάσκει,
ὅτι εἷς καὶ κοινὸς κόσμος ὑπάρχει καὶ οὗ-
τος εἶναι ὁ αὐτὸς δι' ὄλους τοὺς ἀνθρώπους.

1. Τὰ Ἀποσπάσματα τοῦ ΗΡΑΚΛΕΙΤΟΥ, πρβλ. DIELS—
KRANZ, Die Fragmente der Vorsokratiker. Griechisch und
Deutsch. I–III, Berlin 1954 ⁷. Τόμ. Α', σελ. 139 κ.έξ. Ἰδίᾳ σελ.
150 κ. έξ.

Ὅμοίως πρβλ. HERAKLIT, Urworte der Philosophie. Die
Fragmente. Griechisch und ins Deutsche übertragen von GEORG
BURCKHARDT. Insel – Bücherei. No 49.

HERAKLIT, Fragmente. Griechisch und Deutsch. Hrsg. von
BRUNO SNELL, Tusculum, 1944 ⁴.

Πρβλ. CAPELLE, WILHELM, Die Vorsokratiker. Die Frag-
mente und Quellenberichte. Über. u. Eingeleitet von *Wilhelm
Capelle*. Stuttgart, 1940 ³, Kröner.

Περὶ ΗΡΑΚΛΕΙΤΟΥ πρβλ. BRECHT, FRANZ JOSEF,
Heraklit. Heidelberg 1936.

ΓΕΩΡΓΟΥΛΗ, ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ, Ἡρακλείτεια. Πλάτων 3
(1951) σ. 274 κ. έξ.

GIGON, OLOF, Untersuchungen zu Heraklit. Leipzig 1935.

HOELSCHER, U., Der Logos bei Heraklit. VARIA
VARIORUM. Festgabe für KARL REINHARDT, Münster/
Köln, 1952, σελ. 69 κ. έξ.

KERSCHENSTEINER JULIA, Der Bericht des Theophrast.
über Heraklit. *Hermes* 83 (1955) σελ. 385 – 411.

«Ὁ Ἡράκλειτός φησι τοῖς ἐρηγορόσιν ἓνα καὶ κοινὸν κόσμον εἶναι, τῶν δὲ κοιμωμένων ἕκαστον εἰς ἴδιον ἀποστρέφεται»¹.

«Πεπεράνθαι τε τὸ πᾶν καὶ ἓνα εἶναι κόσμον»².

«Κόσμον τόνδε, τὸν αὐτὸν ἀπάντων, οὔτε τις θεῶν οὔτε ἀνθρώπων ἐποίησεν, ἀλλ' ἦν αἰεὶ καὶ ἔστιν καὶ ἔσται πῦρ αἰεὶζων, ἀπτόμενον μέτρα καὶ ἀποσβεννύμενον μέτρα»³.

Κατὰ τὸν Ἡράκλειτον πάντες οἱ ἄνθρωποι μετέχουσι τοῦ ἐνὸς καὶ κοινοῦ κόσμου, ὅστις εἶναι ὁ αὐτός δι' ὄλους, διότι πάντες μετέχουσι τοῦ κοινοῦ καὶ θείου λόγου· τοῦτο ὅμως δὲν δύνανται νὰ νοήσωσι πάντες.

Οἱ πολλοί, οἵτινες κεκόρηνται ὅκωσπερ κτήνεα, ζῶσιν, ὡς ἐὰν ἕκαστος κέκτηται ἰδίαν φρόνησιν, ὡς ἐὰν ἕκαστος ζῆ εἰς ἴδιον κόσμον. Οἱ πολλοὶ οὗτοι ὁμοιάζουσι πρὸς κοιμωμένους καὶ ἔχουσιν ἀποστραφῆ ἕκαστος εἰς ἴδιον κόσμον.

Οὔτοι ἀσχολοῦνται περὶ τὰ πολλὰ καὶ πιστεύουσιν εἰς τὰς αἰσθήσεις καὶ κατευθύνονται ἀπὸ αὐτὰς καὶ δὲν ἀνάγονται εἰς τὸν κοινὸν καὶ Θεῖον Λόγον, ὅπως ἀκούσωσιν αὐτοῦ, διὰ νὰ κρίνωσι —

KIRK, G. S., Heraclitus. The Cosmic Fragments, Edited with an Introduction and Commentary, by G. S. Kirk, Cambridge, 1954.

REINHARDT, KARL, Heraklits Lehre vom Feuer, *Hermes* 77 (1942) 1 κ. ἐξ. Heraclitea. Αὐτόθι σελ. 252 κ. ἐξ.

ΣΠΥΡΟΠΟΥΛΟΥ, ΝΙΚΟΛΑΟΥ, Ἡράκλειτος. Ἐν Ἀθήναις, 1948.

1. DIELS - KRANZ, Die Fragmente der Vorsokratiker. I. Band, Berlin 1954⁷. HERAKLEITOS Ἀπόσπ. 89.

2. Πρβλ. ΔΙΟΓΕΝ. ΛΑΕΡΤ. IX, 8. Πρβλ. DIELS - KRANZ, Die Fragmente der Vorsokratiker, HERAKLEITOS A. 1.

3. ΗΡΑΚΛΕΙΤΟΥ, Ἀπόσπ. 30.

«τὸν δὲ λόγον κριτὴν τῆς ἀληθείας ἀποφαίνεται οὐ τὸν ὁποιοδήποτε, ἀλλὰ τὸν κοινὸν καὶ θεῖον»¹,

— νὰ μάθωσι² καὶ νὰ ἐννοήσωσιν ὅσα προσκομίζουσιν αἱ αἰσθήσεις, διότι ἔχουσι βαρβάρους ψυχὰς³ καὶ «βαρβάρων ἐστὶ ψυχῶν ταῖς ἀλόγοις αἰσθήσεσι πιστεύειν»⁴.

Κατ' ἀκολουθίαν οἱ πολλοὶ δὲν συνιῶσιν, ὅτι τὰ πάντα εἶναι "Ἐν, ὅτι

«συνάψεις ὅλα καὶ οὐχ ὅλα, συμφερόμενον διαφερόμενον, συνᾶδον διᾶδον, καὶ ἐκ πάντων ἓν καὶ ἓξ ἓν ὅς πάντα»⁵.

Οἱ πολλοὶ δηλαδή «Οὐ ξυνιᾶσιν ὅπως διαφερόμενον ἑαυτῷ ὁμολογέει»⁶, δὲν συνιῶσιν, ὅτι

«σοφὸν ἐστὶν "Ἐν»⁷,

---

1. Πρβλ. ΣΕΞΤ. ΕΜΠΕΙΡ. Πρὸς Μαθηματ. VII, 127. Πρβλ. αὐτόθι 131 «Τοῦτον δὴ τὸν κοινὸν λόγον καὶ θεῖον καὶ οὐ κατὰ μετοχὴν γινόμεθα λογικοί, κριτήριον ἀληθείας φησὶν ὁ Ἡράκλειτος. "Ὅθεν τὸ μὲν κοινῆ παῖσι φαινόμενον, τοῦτ' εἶναι πιστὸν (τῷ κοινῷ γὰρ καὶ θεῷ λόγῳ λαμβάνεται), τὸ δέ τιμι μόνῳ προσπίπτον ἀπιστον ἔπαρχειν διὰ τὴν ἐναντίαν αἰτίαν».

Πρβλ. DIELS - KRANZ, Die Fragmente der Vorsokratiker, HERAKLEITOS A. 16.

2. Πρβλ. ΗΡΑΚΛΕΙΤΟΥ, Ἀπόσπ. 55. «Ὅσων ὄψεις ἀκοή μάθησις, ταῦτα ἐγὼ προτιμέω».

3. Πρβλ. ΗΡΑΚΛΕΙΤΟΥ, Ἀπόσπ. 107. «Κακοὶ μάρτυρες ἀνθρώποισιν ὄφθαλμοὶ καὶ ὠτα βαρβάρους ψυχὰς ἔχόντων».

4. Πρβλ. ΣΕΞΤ. ΕΜΠΕΙΡ. Πρὸς Μαθηματ. VII, 126. Πρβλ. DIELS - KRANZ, "Ἐνθ' ἄνωτ. HERAKLEITOS A. 16.

5. ΗΡΑΚΛΕΙΤΟΥ, Ἀπόσπ. 10.

6. ΗΡΑΚΛΕΙΤΟΥ, Ἀπόσπ. 51.

7. ΗΡΑΚΛΕΙΤΟΥ, Ἀπόσπ. 50.

ὅτι τοῦτο τὸ "Ἐν εἶναι ὁ εἷς καὶ κοινὸς κόσμος, τὸ πῦρ τὸ αἰείζων, ὁ Λόγος, ὁ κοινὸς καὶ Θεῖος Λόγος καὶ ὅτι τοῦτο, τὸ "Ἐν, μεταβαλλόμενον ἀλλάσσει διαρκῶς μορφήν, τρέπεται αἰεὶ καὶ λαμβάνει τὰς ἐναντίας μορφάς, εἶναι

«παλίνοτροπος ἁρμονίη»

καὶ ἐν τῇ πορείᾳ τῶν μεταβολῶν γεννᾷ καὶ αἰρεῖ αὐτάς, ἐνῶ κατὰ βάσιν εἶναι τὸ αὐτό, τὸ ἀρχέγονον πῦρ, ὁ Λόγος, ὁ εἷς καὶ κοινὸς κόσμος, τὸ "Ἐν, καὶ κατ' ἐξοχὴν χαρακτηριστικὸν αὐτοῦ εἶναι ἢ κίνησις, ἢ ἀέναος μεταβολή, ἢ διαρκῆς ῥοή¹ —

«καὶ ῥεῖν τὰ ὄλα ποταμοῦ δίκην»²
— ὡς ἢ ἐν παντὶ ἀναλλοίωτος αὐτοῦ οὐσία.

«Οἱ δὲ — παραδίδει ὁ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ — τὰ μὲν ἄλλα πάντα [γίνεσθαι τέ φασι καὶ ῥεῖν, εἶναι δὲ παγίως οὐθέν, ἐν δέ τι μόνον ὑπομένειν, ἐξ οὗ ταῦτα πάντα μετασχηματίζεσθαι πέφυκεν ὅπερ εἰκασί βούλεσθαι λέγειν ἄλλοι τε πολλοὶ καὶ Ἡράκλειτος δ' Ἐφέσιος»³.

1. Πρβλ. ΠΛΑΤΩΝ. Κρατύλος 402 Α. «Λέγει πού Ἡράκλειτος, ὅτι πάντα χωρεῖ καὶ οὐδὲν μένει, καὶ ποταμοῦ ῥοῆ ἀπεικάζων τὰ ὄντα λέγει, ὡς δις ἐς τὸν αὐτὸν ποταμὸν οὐκ ἂν ἐμβαίης».

Πρβλ. DIELS — KRANZ, "Ἐνθ' ἄνωτ. HERAKLEITOS A. 6.

Πρβλ. καὶ HERAKLEITOS, Ἄπόσπ. 12 καὶ 91.

Πρβλ. ΑΡΙΣΤΟΤ. Μ.τ.φ. Α. 5. 987 α, 33, «καὶ ταῖς Ἡρακλειτείοις δόξαις, ὡς ἀπάντων τῶν αἰσθητῶν αἰεὶ ῥεόντων».

Ὅμοίως πρβλ. ΑΡΙΣΤΟΤ. Π. Ψυχῆς Α. 2. 405 α 25 κ. ἐξ. «Καὶ Ἡράκλειτος δὲ τὴν ἀρχὴν εἶναί φησι ψυχὴν, εἴπερ τὴν ἀναθυμίασιν, ἐξ ἧς τὰλλα συνίστησιν καὶ ἀσωματώτατόν τε καὶ ῥέον αἰεὶ».

2. Πρβλ. ΔΙΟΓΕΝ. ΛΑΕΡΤ. ΙΧ, 8. Πρβλ. DIELS — KRANZ, Die Fragmente der Vorsokratiker, HERAKLEITOS, A. 1.

3. ΑΡΙΣΤΟΤ. Π. Οὐραν. Γ. 1. 298 β, 29 κ. ἐξ.

Οἱ ἄριστοι, κατὰ τὸν Ἡράκλειτον, κατανοοῦσιν, ὅτι τὸ ξυνόν, « ὅπως διαφερόμενον ἑαυτῷ ὁμολογέει », καὶ ὅτι ὁ Λόγος εἶναι κοινὸς εἰς πάντα τοὺς ἀνθρώπους καὶ εἰς πάντα, ἀκούουσιν ἐπομένως αὐτοῦ, ἀναζητοῦσι πανταχοῦ αὐτὸν καὶ κατανοοῦσιν αὐτοῦ, ἔπονται κατ' ἀκολουθίαν αὐτῷ, ἔπονται τῷ ξυνῷ.

« Διὰ — διδάσκει ὁ Ἡράκλειτος — δεῖ ἔπεσθαι τῷ (ξυνῷ, τουτέστι τῷ) κοινῷ· ξυνὸς γὰρ ὁ κοινός. τοῦ λόγου δ' ἐόντος ξυνοῦ ζώουσιν οἱ πολλοὶ ὡς ἰδίαν ἔχοντες φρόνησιν »¹.

Οἱ ἄριστοι², κατὰ ταῦτα, διδάσκει ὁ Ἡράκλειτος, ἀναζητοῦσι τὸν κοινὸν Λόγον, ἐρευνῶσιν ἑαυτούς—

« ἐδιζήσαμην ἐμεωυτὸν »³

— γινώσκουσι τὸν Λόγον, κατανοοῦσιν αὐτοῦ καὶ ζῶσι κατὰ τὰς ὑπαγορεύσεις αὐτοῦ. Ὡσαύτως ἀναζητοῦσι τὸν ἕνα καὶ κοινὸν κόσμον καὶ ζῶσιν ἐν αὐτῷ. Οὗτοι δὲν ἀποστρέφονται εἰς ἴδιον κόσμον, ἀλλ' ἐγρηγοροῦσι πάντοτε καὶ καθιστάμενοι διὰ τῆς διζήσεως ἀρητίφατοι γινώσκουσι τὸν ἕνα καὶ κοινὸν κόσμον, τοῦ ὁποίου ἐνιαία εἶναι ἡ βάσις, τὸ πῦρ τὸ ἀείζωον, ὁ Λόγος—τὸ σοφόν—, « σοφόν ἐστιν ἕν »⁴, καὶ τὰ πάντα ἀλλοιώσεις καὶ μεταβολαὶ αὐτοῦ.

Ὁ κόσμος αὐτὸς καὶ αἱ ἀλλοιώσεις αὐτοῦ, διέπονται, κατὰ τὸν Ἡράκλειτον, ὑπὸ τοῦ Θείου Νόμου.

1. ΗΡΑΚΛΕΙΤΟΥ, Ἄπείσπ. 2.

2. Πρβλ. ΗΡΑΚΛΕΙΤΟΥ, Ἄπόσπ. 29. « Αἰρεῦνται γὰρ ἐν ἀντὶ ἀπάντων οἱ ἄριστοι, κλέος ἀέναον θνητῶν· οἱ δὲ πολλοὶ κεκόρηται ὅκωσπερ κτήνηα ».

3. ΗΡΑΚΛΕΙΤΟΥ, Ἄπόσπ. 101.

4. Πρβλ. ΗΡΑΚΛΕΙΤΟΥ, Ἄπόσπ. 50.

« Ἐν νόῳ λέγοντας ἰσχυρίζεσθαι χρῆ τῷ ξυνῶ πᾶντων, ὅκωσπερ νόμῳ¹ πόλις, καὶ πολὺ ἰσχυροτέρως. τρέφονται γὰρ πάντες οἱ ἀνθρώπειοι νόμοι ὑπὸ ἐνὸς τοῦ θείου κρατεῖ γὰρ τοσοῦτον ὀκόσον ἐθέλει καὶ ἐξαρκεῖ πᾶσι καὶ περιγίνεται »².

Ὁ θεῖος οὗτος Νόμος διέπει τὸν κόσμον, τὴν ἀέναον αὐτοῦ μεταβολήν, τὴν κίνησιν καὶ τὴν ῥοήν καὶ ἐξαρκεῖ πᾶσι καὶ περιγίνεται καὶ κέκτῃται μέτρα, ἅτινα ὀφείλουσι νὰ συνιῶσιν οἱ ἀνθρώποι, διότι ἄλλως αἱ Ἐρινύες θὰ τιμωρήσωσιν αὐτούς.

Ἐφ' ὅσον λοιπὸν οἱ ἀνθρώποι δὲν θὰ κατανοήσωσι τὰ μέτρα ταῦτα καὶ δὲν θὰ τηρῶσιν αὐτά, δὲν δύνανται νὰ εὐδοκιμῶσιν ἐν τῷ βίῳ.

* * *

Εἰς τὰ διδάγματα ταῦτα τοῦ ΗΡΑΚΛΕΙΤΟΥ ἔκδηλα εἶναι τὰ σπέρματα τοῦ περιεχομένου τῆς ἐννοίας τοῦ ὑπερβατικοῦ περιβάλλοντος.

Ὁ ἴδιος κόσμος, περὶ τοῦ ὀποίου λέγει ὁ Ἡράκλειτος ὅτι εἰς αὐτὸν ἀποστρέφονται οἱ πολλοί, ὡς ἀποστρέφονται εἰς ἴδιον κόσμον οἱ κοιμώμενοι, εἶναι τὸ ἴδιον περιβάλλον, τὸ ὀποῖον ἀνεγείρει εἰς ἕκαστος τῶν πολλῶν καὶ εἰς τὸ ὀποῖον ζῆ. Τοῦτο τὸ ἴδιον περιβάλλον εἶναι ὁ ἴδιος κόσμος, τὸν ὀποῖον κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ὁ ἀνεγείρων αὐτὸν ἀνθρώπος βλέπει καὶ προβάλλει ὡς τὸν κόσμον καθόλου.

Κατ' ἀλήθειαν ὁμῶς, διδάσκει ὁ Ἡράκλειτος, ὑπάρχει εἰς καὶ κοινὸς κόσμος, ὁ αὐτὸς εἰς πάντας τοὺς ἀνθρώπους, τοῦ ὀποίου οὐσία εἶναι τὸ ἀείζωον

1. Πρβλ. ΗΡΑΚΛΕΙΤΟΥ, Ἐπόσπ. 44. « μάχεσθαι χρῆ τὸν δῆμον ὑπὲρ τοῦ νόμου ὅκωσπερ τείχεος ».

2. ΗΡΑΚΛΕΙΤΟΥ, Ἐπόσπ. 114.

πῦρ, ὁ κοινὸς καὶ θεῖος Λόγος, ὁ Θεῖος Νόμος, ὁ ὑποκείμενος εἰς πάντα καὶ διέπων τὰ πάντα. Ὁ Θεῖος Λόγος, ὁ Θεῖος Νόμος ὑπόκειται εἰς πᾶσαν περίστασιν, πρὸ τῆς ὁποίας ἐκάστοτε ὑπάρχει καὶ τίθεται ὁ ἄνθρωπος, πρὸς τὴν ὁποίαν

« ἔγκυρεῖ »¹,

ἵνα μεταχειρισθῶμεν τὴν ἔννοιαν τοῦ Ἡρακλείτου, καὶ μετὰ τῆς ὁποίας ὑπάρχει συμφυῆς.

Ὁ κοινὸς οὗτος κόσμος, τὸ αἰίζων πῦρ, ὁ Λόγος καὶ ὁ Νόμος, ὅστις διέπει αὐτόν, συναποτελοῦσι τὸ ὑπερβατικὸν περιβάλλον. Τοῦτο ὡς ἐνιαία καὶ ἀναλλοίωτος κατὰ τὴν οὐσίαν βάσις ὑπόκειται εἰς πάντα καὶ εἰς πᾶν ὅ,τι ὁ ἄνθρωπος συναντᾷ καθ' ἡμέραν ἐν τῷ βίῳ.

Ἦδη θὰ ἀναζητήσωμεν καὶ περαιτέρω εἰς τὰ παραδιδόμενα διδάγματα τοῦ Ἡρακλείτου νὰ ἐπαναγνωρίσωμεν ἐπὶ εὐρυτέρας καὶ θεμελιωδεστέρας βάσεως τὸ περιεχόμενον τῆς ἐννοίας τοῦ ὑπερβατικοῦ περιβάλλοντος.

* * *

Ὁ κόσμος θεωρούμενος κατὰ τὴν βάσιν τῆς οὐσίας αὐτοῦ, κατὰ τὴν δύναμιν, ἣτις ἐνεργεῖ ἐν αὐτῷ, περιέχει τὰ πάντα καὶ διέπει τὰ πάντα καὶ τῆς ὁποίας τροπαὶ καὶ ἀνταμοιβὴ εἶναι τὰ πάντα, εἶναι, κατὰ τὸν ΗΡΑΚΛΕΙΤΟΝ, τὸ περιέχον.

Ὁ ὅρος « τὸ περιέχον », παραδίδεται ὑπὸ τοῦ ΣΕΞΤΟΥ ΤΟΥ ΕΜΠΕΡΙΚΟΥ (π. 180 μ. Χ.) ἐν τῇ ὑπ' αὐτοῦ παρατιθεμένῃ — θεωρεῖται ὅτι εἶναι τοῦ ΑἸΝΗΣΙΔΗΜΟΥ (π. 70 μ. Χ.) — ἐκθέσει τῆς θεωρίας τοῦ ΗΡΑΚΛΕΙΤΟΥ², καταδεικνύεται δέ, ὅτι εἶναι τοῦ Ἡρακλείτου.

1. Πρβλ. ΗΡΑΚΛΕΙΤΟΥ, Ἀπόσπ. 17 καὶ 72.

2. Πρβλ. ΣΕΞΤ. ΕΜΠΕΙΡ. Πρὸς Μαθηματ. VII, 127 κ. ἐξ.

Πρβλ. DIELS — KRANZ, Ἐνθ' ἄνωτ. HERAKLEITOS A. 16.

Ἡ ἔννοια αὕτη τοῦ περιέχοντος τοῦ Ἡρακλείτου ἐν τῇ οὐσίᾳ αὐτῆς θεωρουμένη εἶναι ὄχι μόνον εὐρυτέρα τῆς ἐννοίας τῆς περιεχούσης ἡμᾶς ἀτμοσφαίρας, ἐν οἷα-δῆποτε εὐρύτητι καὶ ἂν ληφθῇ αὕτη, ἀλλ' ἀκριβῶς μάλιστα εἶναι ὑπέρβασις αὐτῆς καὶ ὀντολογικῆ θεμελίωσις τοῦ περιέχοντος.

Εἶναι ἀναγωγή ἐκ τῆς ἀτμοσφαίρας, ἐκ τοῦ περιεχομένου δηλαδή εἰς τὸ περιέχον, ὅπερ εἶναι τὸ ὄν καὶ περιέχει αὐτήν, εἶναι ὑπέρβασις πρὸς τὸ ὄν, ὅπερ λανθάνει καὶ ἐκδηλοῦται ἐν αὐτῇ ὑπὸ διαφόρους μορφάς, ἐν αἷς αὐτὸ ἑαυτὸ δι' αὐτῆς ἐμφαίνει.

Τὸ περιέχον, κατὰ τὸν Ἡράκλειτον, εἶναι λογικὸν καὶ φρενῆρες,

«Τὸ περιέχον ἡμᾶς λογικόν τε ὄν καὶ φρενῆρες»¹.

Ἡ περιέχουσα, κατὰ ταῦτα, ἡμᾶς καὶ τὰ πάντα δύναμις, τὸ ἀρχέγονον πῦρ, τὸ θερμόν, τοῦ ὁποίου τροπαὶ καὶ ἀνταμοιβῆ² εἶναι τὰ πάντα, εἶναι λογικῆ.

Ὁ Λόγος λοιπὸν εἶναι ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος ὑπόκειται εἰς τὴν περιέχουσαν ἡμᾶς δύναμιν, ὡς ἡ οὐσία αὐτῆς καὶ κατ' αὐτὸν καὶ κατὰ τὸν Νόμον, ὁ ὁποῖος διέπει αὐτόν, γίνονται τὰ πάντα.

Ὁ Λόγος, κατὰ τὸν ΗΡΑΚΛΕΙΤΟΝ, εἶναι κο-

1. Πρβλ. ΣΕΞΤ. ΕΜΠΕΙΡ. Πρὸς Μαθημ. VII, 127. "Ἐνθ' ἄνωτ.

2. ΗΡΑΚΛΕΙΤΟΥ, Ἀπόσπ. 31. «Πυρὸς τροπαὶ πρῶτον θάλασσα, θαλάσσης δὲ τὸ μὲν ἡμισυ γῆ, τὸ δὲ ἡμισυ προηστήρ. δυνάμει γὰρ λέγει ὅτι τὸ πῦρ ὑπὸ τοῦ διοικοῦντος λόγου καὶ Θεοῦ τὰ σύμπαντα δι' αἴρος τρέπεται εἰς ὑγρὸν τὸ ὡς σπέρμα τῆς διακοσμήσεως, ὃ καλεῖ θάλασσαν, ἐκ δὲ τούτου αὔθις γίνεται γῆ καὶ οὐρανὸς καὶ τὰ ἐμπεριεχόμενα. ὅπως δὲ πάλιν ἀναλαμβάνεται καὶ ἐκπυροῦται, σαφῶς διὰ τούτων δηλοῖ [γῆ] θάλασσα διαχέεται, καὶ μετρέεται εἰς τὸν αὐτὸν λόγον, ὁκοῖος πρόσθεν ἦν ἢ γενέσθαι γῆ».

Πρβλ. καὶ Ἀπόσπ. 90. «Πυρὸς τε ἀνταμοιβῆ τὰ πάντα καὶ πῦρ ἀπάντων ὅκωσπερ χρυσοῦ χρήματα καὶ χρημάτων χρυσός».

σμικός, καθολικός, οντολογικός. Είναι
«Ὁ Λόγος ὅδε».

Ὁ Ἡράκλειτος περὶ αὐτοῦ παραδίδει :

«Τοῦ δὲ λόγου τοῦδ' ἐόντος αἰεὶ ἀξύνετοι γίνονται ἄνθρωποι καὶ πρόσθεν ἢ ἀκοῦσαι καὶ ἀκούσαντες τὸ πρῶτον· γινομένων γὰρ πάντων κατὰ τὸν λόγον τόνδε, ἀπείροισιν εἰκόασι, πειρώμενοι καὶ ἐπέων καὶ ἔργων τοιούτων, ὁκοίων ἐγὼ διηγεῦμαι κατὰ φύσιν διαιρέων ἕκαστον καὶ φράζων ὅπως ἔχει· τοὺς δὲ ἄλλους ἄνθρώπους λανθάνει ὁκόσα ἐγεροθέντες ποιούσιν, ὅπωςπερ ὁκόσα εὔδοντες ἐπιλανθάνονται»¹.

Τοῦ λόγου τούτου τοῦ παντός μετέχομεν οἱ ἄνθρωποι, διὰ τοῦ ἐν ἡμῖν Λόγου. Ὑπάρχει δ' ἐν ἡμῖν ἐνεργὸς ἡ μετοχὴ αὕτη διὰ συμφυΐας τοῦ ἐν ἡμῖν νοῦ πρὸς τὸ περιέχον, ὅπερ εἶναι λογικόν καὶ φρενήρες².

Ἡ συμφυΐα³ αὕτη τοῦ νοῦ ἡμῶν πρὸς τὸ περιέχον ὑπάρχει καὶ διατηρεῖται ἐνεργὸς διὰ τῆς ἀναπνοῆς καὶ τῶν ἀναθυμιάσεων, δι' ὧν τρέφεται καὶ αὐξάνεται ἡ ψυχὴ ἡμῶν καὶ διὰ συμφύσεως

1. ΗΡΑΚΛΕΙΤΟΥ, Ἐπίσπ. 1.

2. Πρβλ. ΣΕΕΤ. ΕΜΠΕΙΡ. Πρὸς Μαθηματ. VII, 127, 129 κ. ἐξ. Πρβλ. DIELS — KRANZ, Ἐνθ' ἄνωτ. HERAKLEITOS A. 16.

3. Συμφυΐα εἶναι τὸ φύσει συμφύεσθαι καὶ συναυξάνεσθαι, καθ' ὃ ὑπάρχει καὶ συντελεῖται οὐχὶ ἀπλῆ συνάφεια καὶ πρὸς ἄλληλα ἐπαφή, ἀλλὰ συνάφεια καὶ συνέχεια οὐσίᾳς.

Ὁ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ παρατηρεῖ ὅτι «ἐν δὲ τοῖς συμπεφυκόσιν ἐστὶ τι ἐν τὸ αὐτὸ ἐν ἀμφοῖν, ὃ ποιεῖ ἀντὶ τοῦ ἄπτεσθαι συμπεφυκέναι καὶ εἶναι ἐν κατὰ τὸ συνεχές καὶ ποσόν, ἀλλὰ μὴ κατὰ τὸ ποιόν». Πρβλ. ΑΡΙΣΤΟΤ. Μ.τ.φ. Δ. 3. 1014β, 23 κ. ἐξ. Πρβλ. Αὐτόθι, Κ. 12. 1069α, 4 κ. ἐξ. «τὸ δὲ συνεχές ὅπερ ἐχόμενόν τι ἢ ἀπτόμενον λέγεται δὲ συνεχές ὅταν ταῦτὸ γένηται καὶ ἐν τὸ ἐκατέρου πέρασ τοῖς ἄπτονται καὶ συνέχονται, ὥστε δῆλον ὅτι τὸ συνεχές ἐν τούτοις ἐξ ὧν ἐν τι πέφυκε γίγνεσθαι κατὰ τὴν σύναψιν».

αὐτοῦ μετὰ τοῦ περιέχοντος διὰ τῶν πόρων ὅσω τὸ δυνατόν πλειότερων αἰσθήσεων δι' ὧν, ὡς διὰ τινῶν θυρίδων, προκύπτει ὁ νοῦς καὶ συμβάλλεται μετὰ τοῦ περιέχοντος.

Οὕτως ὁ νοῦς ἡμῶν διὰ τῆς ἀναπνοῆς καὶ τῆς συμφύσεως διὰ τῶν πόρων τῶν αἰσθητηρίων μετὰ τοῦ περιέχοντος, ἐνδύεται λογικὴν δύναμιν — «καὶ τῷ περιέχοντι συμβαλὼν λογικὴν ἐνδύεται δύναμιν» — καὶ ὁ ἐν ἡμῖν λόγος τῆς ψυχῆς «ὁμοιοειδῆς τῷ ὄλῳ καθίσταται»¹.

Οὕτω κατὰ μετοχὴν τοῦ Λόγου τοῦ παντός, τοῦ θείου καὶ κοινοῦ Λόγου, γινόμεθα λογικοί, καὶ συμφυεῖς πρὸς τὸ περιέχον καὶ πρὸς τὰ πάντα ὑπάρχοντες καὶ καταστάντες ὁμοιοειδεῖς, δυνάμεθα νὰ ἀκούωμεν τοῦ Λόγου, τοῦ Λόγου τοῦ παντός, καὶ νὰ κατανοῶμεν αὐτὸν καὶ τὰ πάντα.

Κατὰ τὸν Ἡράκλειτον, ὁ Λόγος, εἶναι ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος διοικεῖ καὶ κατευθύνει τὰ πάντα ἐν τῷ κόσμῳ καὶ κατ' αὐτὸν συντελοῦνται ἐν τῷ κόσμῳ τὰ πάντα.

Ἄκριβῶς δὲ διὰ τοῦ λόγου τούτου, ὁ ὁποῖος ὑπάρχει κοινὸς εἰς ὄλους τοὺς ἀνθρώπους καὶ δι' οὗ καθ' ἑκάστην ἔρχονται εἰς ἐπικοινωνίαν καὶ συνεννοοῦνται σαφῶς καὶ κατευθύνονται ἐξ ὀλοκλήρου μεταξύ των οἱ ἄνθρωποι, διὰ τούτου ἀκριβῶς τοῦ λόγου ἀντιτίθενται πρὸς ἀλλήλους καὶ διαχωρίζονται καὶ ἐρίζουσι καὶ μάχονται.

Ὅμοίως αἱ περιστάσεις, εἰς τὰς ὁποίας καθ' ἑκάστην ἐντυγχάνουσιν οἱ ἄνθρωποι καὶ μετὰ τῶν ὁποίων εἶναι συμφυεῖς, διότι βάσις αὐτῶν εἶναι ὁ εἷς καὶ κοινὸς κόσμος, ὁ κοινὸς λόγος, τοῦ ὁποίου μετέχουσι πάντες καὶ πάντα καὶ τοῦ ὁποίου μόνον τροπαὶ καὶ ἀνταμοιβή

1. Πρβλ. ΣΕΕΤ. ΕΜΠΕΙΡ. Πρὸς Μαθηματ. VII, 130. Πρβλ. DIELS — KRANZ, "Ἐνθ' ἄνωτ. HERAKLEITOS A. 16.

εἶναι αὐται, φαίνονται εἰς τοὺς ἀνθρώπους ἀλλότρια καὶ ξένα καὶ παράδοξοι, ἐνῶ εἶναι ὁμοιοειδεῖς καὶ ὁμολογοῦσι διαφερόμεναι καὶ ἀνταμειβόμεναι, «διαφερόμενον γὰρ αἰὲν ἕξυμφέρεται»¹.

« Ὡς μάλιστα διηγεκῶς ὁμιλοῦσι λόγῳ τῷ τὰ ὅλα διοικοῦντι, τούτῳ διαφέρονται, καὶ οἷς καθ' ἡμέραν ἐγκύροισι, ταῦτα αὐτοῖς ξένα φαίνεται »².

Τὰ πράγματα λοιπόν, τὰ ὅποια συναντᾶ καθ' ἡμέραν ὁ ἄνθρωπος, τὰ πράγματα εἰς τὰ ὅποια ἐντυγχάνει, αἱ περιστάσεις δηλαδή τοῦ καθ' ἡμέραν βίου, πρὸ τῶν ὁποίων τίθεται ὁ ἄνθρωπος, φαίνονται εἰς τοὺς πολλοὺς ξένα καὶ ἀλλότρια, ἐνῶ τὰ πράγματα αὐτά, αἱ περιστάσεις αὐταὶ εἶναι ὁμόλογοι, ὑπόκειται δηλαδή εἰς αὐτὰς ὁ αὐτὸς Λόγος ἐμφανιζόμενος ὑπὸ διάφορον μορφήν.

Ὑπὸ τὴν διάφορον ταύτην μορφήν ὑφ' ἣν ἐμφανίζονται αἱ περιστάσεις, δι' ἃ καὶ θεωροῦνται ἀλλότρια καὶ ξένα, ὑπόκειται τὸ Ἐν, ὁ εἷς καὶ κοινὸς κόσμος, τὸ ἀρχέγονον πῦρ, ὁ Λόγος. Τούτου τροπὴ καὶ ἀνταμοιβὴ εἶναι ἡ ἐντυγχανομένη μορφή, ἡ περίστασις.

Ἐπομένως μετὰ τῆς περιστάσεως αὐτῆς εἶναι συμφυῆς ὁ ἐν ἡμῖν Λόγος καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἡ περίστασις αὕτη εἶναι ἐγκύροισι³.

Οὕτως ἐντυγχάνομεν, κατὰ τὸν Ἡράκλειτον, εἰς τὴν περίστασιν οὐχὶ ἀπλῶς καὶ ἐν ἐξωτερικῇ μόνον συναφείᾳ, — ὡς σήμερον τοῦτο παρίσταται κατὰ τὸ παραδεδομένον σχῆμα ἐρέθισμα → ἀντίδρασις, — ἀλλ' εὕρισκόμενοι ἐν ὁμολόγῳ συναφείᾳ μετ' αὐτῆς. Διὰ τοῦ λόγου δυνάμεθα νὰ ἀναχθῶμεν εἰς τὴν ὁμολογίαν ταύτην καὶ νὰ κατανοήσωμεν

1. Πρβλ. ΠΛΑΤΩΝ. Σοφιστής. 242 E. Πρβλ. DIELS — KRANZ, Ἐνθ' ἄνωτ. HERAKLEITOS A. 10.

2. ΗΡΑΚΛΕΙΤΟΥ, Ἄποσπ. 72.

3. Περὶ τῆς ἐννοίας τῆς «ἐγκύροῦσιν» πρβλ. ΠΑΤΡΙ-
ΑΡΧΕΑ, ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ, Φαινομενολογία τῆς διαγωγῆς, σελ. 17 κ. ἐξ,
24 κ. ἐξ. 48 κ. ἐξ. 49. 51. κ. ἄλλ.

τὴν περίστασιν ἐν τῇ οὐσίᾳ αὐτῆς, ἵνα δυνηθῶμεν νὰ πράξωμεν συμφώνως πρὸς τὴν φύσιν αὐτῆς, εἰς τὴν ὁποίαν θὰ ἀναχθῶμεν καὶ κατὰ τὸν Νόμον ὁ ὁποῖος διέπει αὐτήν.

Πλήν, ἀλλ' ὅμως διδάσκει ὁ **ΗΡΑΚΛΕΙΤΟΣ**.

« *Οὐ γὰρ φρονέουσι τοιαῦτα πολλοί, ὁκόσοι ἐγκυρεῦσιν, οὐδὲ μαθόντες γινώσκουσιν, ἔωντοῖσι δὲ δοκέουσι* »¹.

Ἐκ τῶν ἀνθρώπων δηλαδή οἱ ὁποῖοι καθ' ἡμέραν ἐντυγχάνουσιν εἰς περιστάσεις, οἱ πολλοὶ δὲν ἀντιμετωπίζουσιν αὐτὰς μὲ φρόνησιν. Δὲν θέτουσι δηλαδή οἱ πολλοὶ εἰς ἐνέργειαν τὴν νοητικὴν αὐτῶν δύναμιν, τὸν λόγον, ἵνα ἐξετάσωσιν ἑαυτοὺς καὶ αὐτενεργήσωσι καὶ κατανοήσωσιν ὅτι ἡ περίστασις, πρὸ τῆς ὁποίας ἔχουσι τεθῆ, εἶναι ὁμόλογος καὶ ὅτι δύνανται διὰ τοῦ λόγου νὰ ἀναχθῶσιν εἰς τὴν φύσιν καὶ τὴν οὐσίαν αὐτῆς. Οὔτε δὲ καὶ ἐὰν μάθωσι τοῦτο, δύνανται νὰ γνωρίσωσιν ὅτι ἐν αὐτῇ τῇ περιστάσει ὑπόκειται ὁ εἷς καὶ κοινὸς κόσμος, τὸ ἀρχέγονον πῦρ, ὁ Θεῖος Λόγος, καὶ ὅτι ἡ ἐμφαινομένη περίστασις εἶναι ἡ κατὰ τὸν θεῖον Νόμον ἀνταμοιβὴ αὐτῆς, ὡς συνάπτουσα τὰς ἀντιθέτους μορφὰς αὐτῆς εἰς ἐνότητα, ἀλλὰ πειθόμενοι² εἰς τὰς αἰσθήσεις νομίζουσι πᾶν ὅ,τι εἰς αὐτοὺς φαίνεται, πᾶν ὅ,τι αὐτοὶ φαντάζονται.

Ἐντεῦθεν ὁ **ΗΡΑΚΛΕΙΤΟΣ** διδάσκει, ὅτι Ἄρετὴ ἡ μεγίστη τοῦ ἀνθρώπου εἶναι νὰ μὴ προβάλλῃ ἀνεξετάστως πᾶν ὅ,τι νομίζει, τὰς ἰδίας δηλαδή αὐτοῦ ἀντιλήψεις, πᾶν ὅ,τι προσπίπτει εἰς τὰς αἰσθήσεις, ἀλλὰ νὰ ἀναζητῇ ἐν ἑαυτῷ τὴν ἀλήθειαν, ἥτοι νὰ ἐρευνᾷ ἑαυτὸν καὶ νὰ ἀνάγηται εἰς τὸν κοινὸν Λόγον καὶ νὰ ἀναζητῇ αὐτὸν ἐν παντί καὶ νὰ κατανοῇ αὐτὸν καὶ δι' αὐτοῦ νὰ ἐρμηνεύῃ τὰ πράγματα καὶ νὰ φρονῇ μετὰ νοημοσύνης, νὰ ἔχη νοημοσύνην καὶ νὰ αὐτενεργῇ διὰ τοῦ λόγου.

1. ΗΡΑΚΛΕΙΤΟΥ, Ἄποσπ. 17.

2. Πρβλ. Ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 64 κ. ἐξ.

Σοφία δὲ εἶναι νὰ γινώσκη καὶ νὰ δύναται νὰ ἀποκαλύπτῃ τὴν λανθάνουσαν ἐν τοῖς πράγμασιν οὐσίαν τοῦ κόσμου καὶ νὰ λέγῃ τὴν ἀλήθειαν, νὰ λέγῃ δηλαδὴ τὰ πράγματα ἐν τῇ ἀποκαλυπτομένῃ οὐσίᾳ αὐτῶν καὶ νὰ πράττῃ συμφώνως πρὸς τὴν οὕτως ἀποκαλυπτομένην οὐσίαν τοῦ κόσμου, τὸν Θεῖον Λόγον, καὶ νὰ ἐνεργῇ κατὰ τὸν Θεῖον Νόμον, ὅστις διέπει αὐτόν.

* * *

Οὕτως ὁ ΗΡΑΚΛΕΙΤΟΣ παρέχει ἐν καθολικῇ εὐρύτητι τὸ περιεχόμενον τῆς ἐννοίας τοῦ ὑπερβατικοῦ περιβάλλοντος καὶ θεμελιώνει ὀντολογικῶς τοῦτο καὶ τὴν ἐννοίαν τῆς περιστάσεως ὡς ἐγκυρῆσεως.

Ἡ ἐγκύρῃσις, ἡ περίστασις εἶναι ὁμόλογος πρὸς τὴν οὐσίαν τοῦ κόσμου, πρὸς τὸ ὄν, καὶ πρὸς τὸν ἄνθρωπον.

Μετ' αὐτῆς ὁ ἄνθρωπος εἶναι συμφυῆς.

Ὁ ἄνθρωπος, κατὰ τὸν Ἡράκλειτον, δύναται διὰ τοῦ ἐν αὐτῷ λόγου νὰ ἀνάγηται πρὸς τὴν λανθάνουσαν οὐσίαν τῆς περιστάσεως, ἥτις εἶναι ὁμόλογος πρὸς τὴν οὐσίαν τοῦ κόσμου, καὶ νὰ κατανοῇ αὐτὴν ἐν τῇ ἀληθείᾳ αὐτῆς, καὶ νὰ καθίσταται ἰκανὸς νὰ πράττῃ συμφώνως πρὸς τὴν ἀποκαλυφθεῖσαν οὐσίαν τῆς φύσεως αὐτῆς καὶ κατὰ τὸν αἰώνιον Νόμον, ὅστις διέπει αὐτήν.

Οὕτως ὁ ΗΡΑΚΛΕΙΤΟΣ ἐθεμελίωσε τὸ χρέος τοῦ ἀνθρώπου πρὸς ὀντολογικὴν ἀναγωγὴν, πρὸς ἀναγωγὴν δηλαδὴ εἰς τὸ ὑπερβατικὸν περιβάλλον, ἐν πάσῃ περιστάσει.

Ἐθεμελίωσε δηλαδὴ τὸ χρέος τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως ἐν πάσῃ περιστάσει ἀνάγηται διὰ τοῦ Λόγου εἰς τὴν οὐσίαν τοῦ κόσμου, εἰς τὸν Θεῖον Λόγον, εἰς τὸ ὄν, ἐκ τοῦ ὁποίου νὰ κατανοῇ τὴν περίστασιν καὶ νὰ ἐρμηνεύῃ αὐτὴν καὶ διὰ τῆς πράξεως νὰ πραγματοποιῇ αὐτὴν ἐν τῇ ἀληθείᾳ αὐτῆς.

Ὁ ΗΡΑΚΛΕΙΤΟΣ, κατὰ ταῦτα, θεωρεῖ ὡς ἀποτέλεσμα τῆς ὀντολογικῆς ἀναγωγῆς τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὸν Λόγον, τῆς ἀναγωγῆς δηλαδὴ αὐτοῦ εἰς τὸ ὑπερβατικὸν περιβάλλον, τὴν φρόνησιν, τὸ φρονεῖν, τὸ νοεῖν μετὰ Λόγου, καὶ προβάλλει τοῦτο ὡς μεγίστην Ἀρετὴν, ὡς μεγίστην ἠθικὴν Ἀρετὴν, ὡς τὴν ἠθικὴν Ἀρετήν, καὶ τὴν ἐκ τῆς μετὰ Λόγου νοήσεως γνῶσιν, ὡς τὴν Γνωστικὴν Ἀρετὴν, ὡς τὴν Ἀρετὴν τῆς Γνώσεως.

Ἡ ἠθικὴ Ἀρετὴ καὶ ἡ Ἀρετὴ τῆς Γνώσεως, ὡς διαλεκτικαὶ δυνάμεις συμφερόμεναι ἐν τῷ ἀνθρώπῳ καθιστῶσιν αὐτὸν ἐνδεδυμένον λογικὴν καὶ ἠθικὴν δύναμιν καὶ ἐπομένως ἱκανὸν νὰ νοῆ καὶ νὰ πράττῃ κατὰ Λόγον, συμφώνως πρὸς τὴν ἀποκαλυπτομένην οὐσίαν τοῦ Κόσμου, τὸ Ἔν, τὸν Θεῖον Λόγον καὶ τὸν Θεῖον Νόμον, ὅστις διέπει αὐτόν.

« Τὸ φρονεῖν
Ἀρετὴ Μεγίστη,
καὶ Σοφίη
Ἀληθέα λέγειν
καὶ ποιεῖν κατὰ φύσιν
ἐπαίοντας » ¹.

---

1. ΗΡΑΚΛΕΙΤΟΥ, Ἀπόσπ. 112. DIELS, 4. Aufl.